

О.М. Москаленко,

Київський національний економічний університет
ім. В.Гетьмана,
м. Київ

ПЕРШОРЯДНІ ЗАВДАННЯ ІНСТИТУТІВ ВЛАДИ ПО ФОРМУВАННЮ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті проводиться дослідження основних завдань інститутів економічної влади по формуванню інноваційної політики в Україні. Конкретизується значення ефективності інституційної структури економіки і суспільства, мотиваційної й інформаційної систем, правових інституціональних чинників. Значна роль відводиться концепції культури та відповідальності економічної політики, яка формує довіру до влади. Розглядається дуалістичний підхід до формування інноваційної економіки в країні.

Research the basic tasks of institutes of economic power on forming of innovative policy in Ukraine is conducted in the article. The role of efficiency of institutional structure of economy and society, motivational and informative systems, legal institutive factors, is specified. A considerable role is taken to conception of culture and responsibility of economic policy which forms the trust to power. Dualistic approach to forming of innovative economy in a country is analyzed.

В умовах України, при аналізі впливу економічної влади на інноваційний розвиток, необхідно виходити із тези, що «ефективно функціонуюча економічна система припускає наявність ефективної системи влади» [1, с.65]. Однак стан економічних і політичних інститутів посттрансформаційного періоду в Україні є наслідком розбалансованої системи економічної влади, що визначає «рентоорієнтовану поведінку економічних агентів» [1, с.66], яка за суттю є ірраціональною (девіантною). На жаль, в Україні вибір і мотивація економічних агентів у напрямку інноваційної діяльності майже нічим не підкріплена [1, с.65]. Вітчизняна економічна влада не є рівноважною, тому вона й не скеровує економічних агентів до такої поведінки, результатом якої є ефективне використання обмежених суспільних ресурсів, а саме до інноваційної діяльності. Тому стратегічно важливим для України в умовах деструктивних економічних процесів у світі розробити таку адаптивну економічну політику, яка мінімізуватиме негативні екстернальні ефекти на національну економіку. Такою політикою є, безумовно, інноваційна політика.

Дотримуючись загальносвітових наукових тенденцій, вітчизняна економічна наука досліджує економічні процеси на засадах їх інституціоналізації, соціалізації в умовах дії

формальних і неформальних обмежень, і всезростаючої ролі держави в економіці. В цьому напрямі досліджень можна виділити праці Ю.К.Зайцева, В.Д.Якубенка, В.С.Савчука, Б.М.Одягайла, В.М.Геєця, А.М.Поручника та ін. Серед іноземних вчених значну роль відіграють праці інституціонального напрямку О.С.Сухарева, О.М.Олійника, В.А.Іноземцева.

Нерозв'язаною проблемою в Україні залишається відсутність соціальних інститутів, які формують інституційне середовище інноваційної економіки як інституціональної форми адаптації національної економіки до глобальної. Має забезпечуватись концепція культури і відповідальності економічної політики, що формує довіру до влади. Держава має виконувати функцію гаранта конкурентоспроможності, забезпечивши умови, стимули і мотиви до інноваційної діяльності. Наразі соціальне інституційне середовище, що представлене слаборозвиненою функціональною мотиваційною системою та інформаційною системою, що користується недостатнім попитом з боку суб'єктної підсистеми економіки, не сприяє конструктивному налагодженню діалогу держави і суспільства у розбудові інноваційної економіки. Підсистеми економіки і суспільства, такі як факторна, інституціональна, відтворювальна, суб'єктна, законодавча, науково-освітня знаходяться у стані глибокої системної кризи й дисфункціональності. Налагодження взаємодії підсистем економіки і суспільства є першорядним завданням економічної влади країни. Вивільнення інноваційного потенціалу й розвиток інноваційної культури можуть створити сприятливий інноваційний клімат, що продукує становлення середовища інноваційного мислення, внутрішній попит на інтелектуальну працю та інноваційну продукцію, розвиток ринку інноваційної продукції, вирівнювання в рівнях технологічного розвитку з країнами світу тощо.

Тому цілями статті є виділення першорядних завдань економічної влади щодо розробки ефективної інноваційної політики, яка забезпечуватиме взаємозв'язок підсистем економіки і суспільства й подолання макроекономічної дисфункціональності інституційної системи України для налагодження мотиваційної та інформаційної функціональних

систем інноваційної діяльності.

Визначимо, що інноваційна політика розглядається нами як інноваційна економічна політика, яка включає в себе власне інноваційну політику або політику постіндустріалізації, бюджетно-податкову політику, монетарну політику, промислову політику, науково-технічну і технологічну політику, територіальну політику, експортно-імпортну політику, соціальну політику. Інноваційна економічна політика передбачає за основну мету підвищення національної конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність визначає довгостроковий аспект розвитку й здатність досягти та підтримувати високі темпи економічного зростання. В інноваційній економіці конкурентоспроможність визначається як здатність залучати та використовувати інтелектуальний капітал як нематеріальний актив до інноваційної діяльності. Умовою формування інноваційної політики українські вчені визначають розвиток інформаційного і гуманітарного сектора [2].

Так, можна виділити такі першорядні завдання інститутів влади щодо формування інноваційної економічної політики:

Ї забезпечити створення збалансованої інституційної структури економіки та суспільства України, й системи мотивації та стимулів, що сприятиме ефективній реалізації заходів інноваційної політики;

Ї сприяти формуванню інфраструктури інноваційного середовища та середовища інноваційного мислення, що створює попит на інновації;

Ї забезпечити вдосконалення економічних, соціальних і правових інституційних чинників та реалізацію зовнішніх і внутрішніх умов щодо інноваційного розвитку економіки країни в межах відповідних їм політик;

Ї виділити інноваційний сектор національної економіки, відповідно до дуалістичного підходу в економіці за У.А.Льюїсом як градуалістичний спосіб побудови інноваційної економіки через дифузю принципів і досвіду в інноваційній діяльності в інші сектори економіки.

Неспроможність мейнстріму ліквідувати макродисфункцію, яка є новим типом кризи ринкового господарства, на сучасному етапі трансформації економічної системи України,

є очевидною. Існуюча інституціональна структура неспроможна забезпечити довгострокове економічне зростання, тому що має внутрішні межі, що обумовлені змістом функціонуючих інститутів. А значення інститутів для розвитку інноваційної економіки є вирішальним. Аналіз з позицій макродисфункції та монетарного діапазону [3, 4], що пропонується О.С.Сухаревим, дозволяє встановити загальні причини зниження якості економіки, розгортання кризових явищ (спаду), а також формування пропозицій по ліквідації негативних тенденцій.

При реалізації інноваційної економічної політики в Україні, яку можна представити як деяку сукупність реформ, практичний інтерес має модель Дж.Хеллмана. Вчений аналізував процес ринкової трансформації, що відбувався за рахунок політичних зіткнень різним чином мотивованих груп, котрі переслідували різні інтереси. Головним припущенням моделі є теза про системність змін, які повинні супроводжуватися значними витратами у короткостроковому і середньостроковому періоді. Тільки тоді, коли накоплена критична маса таких змін, що можливо через деякий часовий лаг, відбудеться підвищення ефективності системи, і реформи отримають позитивну оцінку й успішні результати [4, с.745]. Застосуємо дану модель при моделюванні можливих інституційних реформ щодо формування інноваційної економіки в Україні.

На рис. 1 [4, с. 745] зображено криві сценаріїв проведення інституційних реформ інноваційного спрямування в Україні.

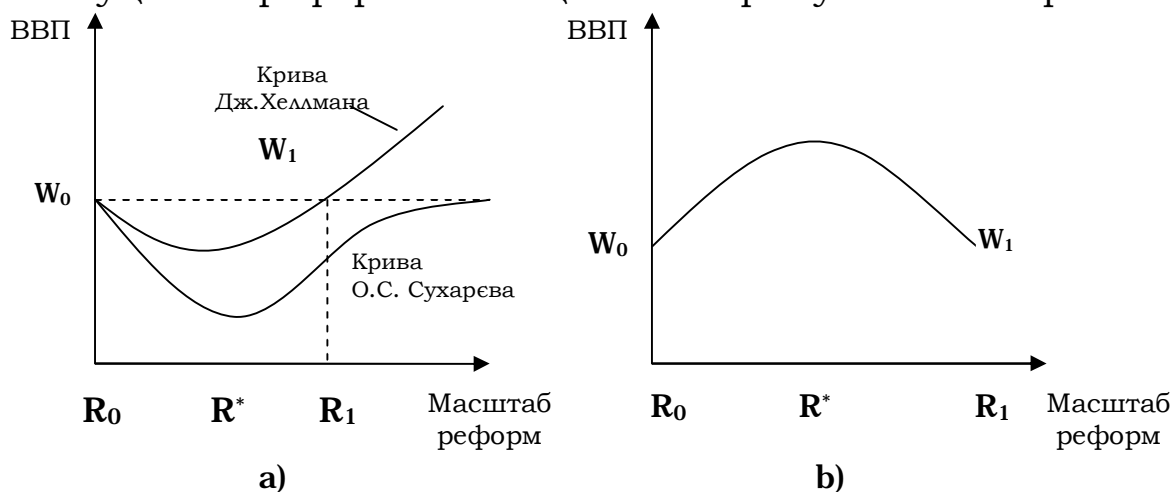

Рис. 1. Економічне зростання та криза залежно від масштабу інституційних реформ інноваційного спрямування в Україні

Характер інституційних змін в Україні в межах інноваційної політики можна описати такими етапами. На першому етапі проведення інституційних реформ інноваційного спрямування спостерігається падіння національного продукту, оскільки економічна політика інституційного реформування на цьому етапі є превентивною. На другому етапі при проходженні точки масштабу реформ R^* , національний дохід почне поступово зростати. Спочатку деякий період він понижується з величини W_0 , однак досягнути величини $W_1 = W_0$ вдасться тільки при масштабі реформ R_1 . Звичайно, лише у тому випадку, коли має зміст продовження кривої, за умови, що в процесі інноваційної трансформації економіки пожвавлення після масштабу реформ R_0 не буде еліміновано наступними перетвореннями, що вимірюються масштабом реформ R_0R_1 . Питання характеру кореляції росту масштабу з ефективністю результатів реформ не є однозначним, і залежить від змісту і послідовності реформ, структури базисних інститутів і соціально-культурного, соціально-економічного стану суспільства.

Рух Хеллмановської кривої в Україні з великою часткою ймовірності може пройти наступне положення, запропоноване О.С.Сухаревим. Першочергове скорочення національного доходу створить такі інституційні форми, що відповідають розриву між «новими» і «старими інститутами», так що наступне зростання масштабу реформ навіть до R^* не призведе до повернення до початкового рівня доходу W_0 навіть при масштабі реформ R_1 , оскільки крива О.С.Сухарева наблизиться до рівня W_0 асимптотично, тобто ніколи з нею не перетнеться. Отже, економічна система може впасти у перманентну бідність на рівні реформ R_1 , ніколи не піднятися до рівня національного доходу W_0 і стати аутсайдером інноваційного розвитку (рис. 1.b). Розрив між «старими» і щойно створеними «новими» інститутами виникає тому, що економічна система тяжіє до інститутів минулого, і ті інститути, що створені в розвинених інституційних системах не приживаються в національних специфічних умовах України. Наступає так звана їх «атрофія», що проявляється в переродженні їх якості, повній або частковій втраті функцій (дисфункції). Отже, при впровадженні в економічній політиці

інституційних реформ в Україні у напрямку розбудови інноваційної економіки, доцільним є врахування і своєчасне виявлення «місця знаходження» вітчизняної економіки на кривій Дж.Хеллмана або кривій О.С.Сухарева. Оскільки Україна є країною постсоціалістичного табору і нав'язування інституційних функцій старих інститутів є значним, то необхідно відмовитись від очікуваного результату в інноваційно-інституційному реформуванні такого змісту, що на першому етапі реформ має бути погіршення рівня благополуччя, а на наступних етапах створені нові правила, системи, ринки повинні забезпечити ефективність і зростання рівня національного доходу. оскільки, крах упевненості у реформаторських діях влади викликає інноваційну демотивацію, особливо коли економічні агенти відчують погіршення власного благополуччя і різкого зростання благополуччя інших зацікавлених груп інтересів.

Інститути діють у певній інфраструктурі інноваційного середовища. Якість цього середовища і відповідність ступеню зрілості і функціональності інститутів має важливе значення. В Україні, в умовах макродисфункції економічної системи спостерігається перманентна недосконалість інфраструктури інноваційного середовища та інституційної структури. Тому з метою створення сприятливого для інноваційної діяльності середовища необхідно:

Ї визначити і забезпечити дієвість національної інноваційної системи, а саме структурних елементів інноваційної інфраструктури, механізм взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності; механізм захисту і передачі прав інтелектуальної власності;

Ї створити систему державних фондів, які б сприяли інноваційній діяльності через вдосконалення системи фінансування (Фонд фундаментальних досліджень, Фонд технологічних досліджень, Державний венчурний банк);

Ї забезпечити створення сприятливих умов кредитування інноваційної діяльності на рівні регіонів через мережу відділень Державного венчурного банку в обласних центрах [2, с.134];

Ї стимулювати створення приватних інноваційних банків та венчурних компаній за рахунок введення пільгового

режиму оподаткування їх діяльності;

Ї створити загальну інформаційну електронну мережу, яка б містила інформацію про науково-технічні центри, напрями розробок та впровадження у виробництво;

Ї ліквідувати диспропорції між гуманітарною та технічною освітою за рахунок додаткового держзамовлення на підготовку фахівців перспективних інженерних та інформаційних спеціальностей [2, с.134].

Інноваційна політика знаходить свій прояв в політиці зростання, яка передбачає такі напрями:

1. Бюджетно-податкова політика має стимулювати інвестиції й інновації у високотехнологічні галузі. Це передбачає виконання нею стимулюючих функцій, що пропонуються Ю.К.Зайцевим та О.В.Буряком [5, с.9]: у бюджетній політиці – функція сприяння підтримки умов розвитку людського та інтелектуального капіталу на основі розвитку комплексних цільових програм бюджетування; у податковій політиці – функція забезпечення інноваційної спрямованості економічного розвитку та функція спільної відповідальності, спрямування і подолання небезпеки ризиків в інноваційній діяльності приватного капіталу [5, с.10].

2. Монетарна політика має бути спрямована на істотне розширення ринку «довгих грошей», доступних українським фірмам. Необхідним є: поступове розширення системи рефінансування та податкове стимулювання банків, що кредитують високотехнологічні сектори економіки; розвиток системи державних гарантій під кредитування деяких пріоритетних галузей; експансіоністська монетарна політика має забезпечувати фінансування інститутів інноваційної ініціативи в межах нормативного монетарного діапазону. Під «нормативним монетарним діапазоном» автор трактує нормальний середній обсяг монетарного забезпечення інституту у даному суспільстві, що породжує функціональну віддачу інституту й не допускає дисфункцію інституту й створює стимули та мотиви до інноваційної діяльності.

4. Власне інноваційна політика. До секторів національної економіки, які наділені значним науково-технічним потенціалом, можна віднести військово-промисловий комплекс, який, на нашу думку, виступає системоутворюючим

ІНВЕСТИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ

сектором національної економіки, достатній інноваційний потенціал якого простежується в рейтингу країн-лідерів експорту військової техніки, що представлений в табл. 1.

Таблиця 1

*Рейтинг України серед країн-лідерів експорту озброєнь,
2000-2007 рр. [6], [7]*

Країна	Рейтинг у світі	Загальний обсяг експорту озброєнь, млрд дол. (2000-2007) рр.
США	1	123
Росія	2	62
Франція	3	29,2
Україна	10	5,5

млрд дол.

Десяте місце Україні в торгівлі зброєю на світовому ринку присвоєно дослідницькою службою Конгресу США (Congressional Research Service). Так, ще у 2002 році Україна посідала 6-те місце. Зниження рейтингу України у продажі озброєнь пов'язано із зростанням обсягів продажів такими експортерами, як Швеція, Нідерланди, Італія, Канада та Ізраїль. Україна експортує озброєння близько у 30 країн світу. Монополією торгівлі високотехнологічного експорту має українська державна компанія «Укрспецекспорт». Так, в 2006 році експорт продукції і послуг військового і подвійного призначення зріс порівняно з 2005 роком на 16%. В структурі експорту в 2006 році поставки в країни СНД склали 44%, в країни Азії - 29%, в країни Африки - 19%, в країни Європи - 5% і в країни Америки - 3% [6]. Отже, ВПК є на сьогодні основним високотехнологічним сектором промисловості України, який функціонує на принципах: по-перше, системності виробництва і провадження науково-технічних інновацій; по-друге, комплексності наукових досліджень на рівні 5 і 6 технологічного устрою; по-третє, постійності характеру зв'язків із кінцевим споживачем, забезпечуючи попит на інноваційну продукцію; по-четверте, динамічності НДДКР відповідно до вимог світового ринку інноваційної продукції; пропорційності інституційних змін у секторі.

Однак вітчизняний ВПК сьогодні потребує теж вдосконалення. Особливого значення набувають інновації сфери технологій військового призначення [2, с.237]. На сьогодні визначальною стає роль банківського капіталу в

інноваційному розвитку ВПК, який надає кредитні ресурси на надійні контракти. Найважливішою складовою українського експорту продукції військового і подвійного призначення є авіадвигуни та авіаційні компоненти, а складовою послуг – ремонт і модернізація авіатехніки та її компонентів [2, с.238]. Одним із шляхів подолання негативних тенденцій в ВПК є створення нової структури управління, державного оборонного замовлення та конверсії оборонної промисловості. Також мають бути створені і діяти механізми комерціалізації технологій подвійного призначення і результатів науково-технічної діяльності, отриманих при виконанні державного оборонного замовлення (інжиніринг, лізинг, кооперація, створення консорціумів і стратегічних альянсів, продаж ліцензій) [2, с.240]. Отже, базисом науково-технічної, технологічної та інноваційної політики держави в аспекті забезпечення дифузії інноваційних досягнень окремих секторів повинні стати розробка системи заходів та умов їх реалізації, направлених на максимізацію в довготривалій перспективі соціально-економічного ефекту та повного використання інноваційного потенціалу. Таким чином, ВПК України є тим інноваційним сектором, який може забезпечити поширення основних принципів та досвіду в інші сектори економіки й сприяти входженню України на цивілізований ринок технологій.

5. Промислова політика розглядається нами як науково-промислова або інноваційного-промислова політика, яка передбачає комплексну підтримку наукомістких секторів виробництва. Частина високотехнологічної компоненти у зовнішній торгівлі України в 2005 р. склала 10,9% , в експорті і імпорті – 6,8 і 14,4% відповідно. На сьогодні у секторі високотехнологічних виробництв (інформаційному секторі) країна має невтішні результати, що представлено у табл. 2.

В Україні у фінансуванні високотехнологічної діяльності спостерігається непропорційність пріоритетів, що демонструє великі розбіжності із сектором високих технологій розвинутих країн. За показником частки сектора високих технологій у світовому обсязі наукомісткого виробництва відставання України від інших країн становить, щонайменше один порядок.

*Питома вага високотехнологічних виробництв (ВТ)
в обсязі інноваційних витрат відповідного сектора обробної
промисловості (ОП) України у 2005 р. [2, с.404]*

%

Вид ВТ-обладнання	Частка виробництв в обсязі інноваційних витрат сектора ВТ	Питома вага виробництв в обсязі інноваційних витрат ОП
Телекомунікаційне	3,1	0,7
Виробництво медичного обладнання та ліків	19,5	4,6
Офісне та комп'ютерне	9,2	2,2
Сектор високих технологій	68,2	16,1

Отже, на думку науковців, саме держава через систему високих стандартів якості продукції, й високотехнологічної зокрема, підводить інституціональну правову базу під умови функціонування бізнесу у високотехнологічних галузях виробництва [8, с. 5]. Власне рівень інноваційної активності держави та приватного капіталу і рівень соціалізації економіки формує «інституціональну симетричність економічного і соціального розвитку суспільства» [8, с. 4].

6. Територіальна політика передбачає цільове формування територіальних кластерів промисловості з активним імпортом капіталу, технологій і професіоналів із-за кордону [178, с.477]. Кластерна політика інноваційного характеру на державному і регіональному рівнях має сприяти вирівнюванню технологічного рівня розвитку країни з розвинутими країнами, оскільки «кластер» забезпечує проривне впровадження нової техніки і технології з наступним впровадженням на ринок інноваційної продукції. Політику кластеризації економіки України можна підпорядкувати окремій інституціональній одиниці управлінського характеру.

Отже, виходячи із вищенаведеного, можна зробити такі висновки:

1. Модель інноваційної економіки ставить нові вимоги з підвищеним ступенем труднощів і відповідальності щодо економічної політики в Україні. Економічна політика має стати більш інструментальною й забезпечувати реалізацію мотивів, стимулів до інноваційної діяльності, та створювати умови для забезпечення конкурентоспроможності

національного економіки на інноваційній основі.

2. В інституційному плані перед державою також постає завдання розробки ефективної інноваційної економічної політики, яка створить такий господарський механізм, що забезпечував би перерозподіл ресурсів із застарілих та безперспективних виробництв у виробничо-технологічні комплекси сучасного технологічного укладу, концентрацію ресурсів у точках його зростання, модернізацію економіки, підвищення ефективності та конкурентоспроможності на основі розповсюдження нових технологій. Інноваційна економічна політика має інтегрувати в собі бюджетно-податкову, монетарну, зовнішньоекономічну, соціальну та територіальну політики.

3. Власне інноваційна політика на основі дуалістичного підходу до розбудови інноваційної економіки має виділити системоутворюючий інноваційний сектор, який є специфічним щодо інших секторів. Специфічність сектора полягає у високому інноваційному потенціалі та досвіді. Досліджуючи основні високотехнологічні сектори економіки, ми дійшли висновку, що таким сектором є ВПК України. Цей сектор розглядається нами як інноваційний сектор, що може забезпечити поширення основних принципів та досвіду в інші сектори економіки й сприяти входженню України на цивілізований ринок інновацій. Альтернативою ВПК виступають машинобудівний та фармацевтичний сектори.

4. У правовому інституціональному напрямі в Україні необхідним є створення законодавчої бази, яка може забезпечити правове поле функціонування інституцій інноваційного розвитку, формування зрілої інфраструктури інституційного середовища, взаємозв'язок регулятивної і суб'єктної підсистем економіки, ефективність мотиваційної та інформаційної функціональних систем.

5. Перспективами подальших досліджень є розвиток концепції культури економічної політики, яка має сприяти утвердженню принципу довіри до влади в суспільстві. Громадянське суспільство виникає там і тоді, де державна влада зацікавлена в інституціоналізації своєї функції забезпечення конкурентоспроможності національної економіки через соціалізацію економічного життя, тобто

формування потреби в інтелектуальному і людському капіталі. Культура і відповідальність економічної політики має стати конституціоналізованою формою взаємин держави і суспільства в формуванні інноваційної економіки в країні.

Список використаних джерел:

1. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 252 с.
2. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: [Т.2]: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В.М.Геєця, акад. НАН України В.П.Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є.Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.
3. Сухарев О.С. Институциональная теория и экономическая политика: к новой теории передаточного механизма в макроэкономике. – [Кн.І]: Институциональная теория. Методологический эскиз / О.С.Сухарев; РАН, ин-т экон. – М.: Экономика, 2007. – 516 с.
4. Сухарев О.С. Институциональная теория и экономическая политика: к новой теории передаточного механизма в макроэкономике. – [Кн.ІІ]: Экономическая политика. Проблемы теоретического описания и практической реализации / О.С.Сухарев; РАН, ин-т экон. – М.: Экономика, 2007. – 804 с.
5. Зайцев Ю.К., Буряк О.В. Функції бюджетної системи та забезпечення стратегічних цілей посттрансформаційного економічного розвитку України // Вчені записки. – Зб. наук. праць. – Вип.10. – К.: КНЕУ, 2008. – С.3 – 10.
6. Украина заняла 10 позицию в рейтинге стран-экспортеров оружия. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье: <http://utro.ua/news/2008/10/31/99039.shtml>.
7. Украина уверенно держится в первой десятке мировых экспортеров вооружений. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье: <http://podrobnosti.ua/economy/other/2007/04/04/412517.html>.
8. Зайцев Ю.К., Буряк О.В. Бюджетна політика, інновації та формування основ соціалізації економіки в Україні // Формування ринкової економіки. – Збірник наукових праць. – Вип.20. – К.: КНЕУ, 2008. – С.3 – 18.